

Lezen in de Montessorischool

Ook verschenen in Montessori Mededelingen jaargang 20 nummer 3 (maart 1997)

In 1986 werd in het tijdschrift AMI Communications een herdruk geplaatst van een artikel over schrijven in de Montessorimethode van de hand van Anna Maccheroni. De schrijfster was een van de eerste medewerkers van Dr. Montessori, in de literatuur vooral bekend vanwege het muziekmateriaal dat zij ontwikkelde. Maar daarnaast had ze een ruime ervaring als leidster van Montessorigroepen.

Anna Maccheroni

In 1990 publiceerde AMI Communications opnieuw een herdruk van een artikel van Anna Maccheroni, nu over het leren lezen. Beide artikelen sluiten op elkaar aan. Daarom geef ik bij het bespreken van het lezen in de Montessorischool eerst een samenvatting van dit artikel als uitgangspunt voor een verdere verkenning van het lezen, zoals dat in de montessorischool gestalte krijgt.

De Letters

Maccheroni zegt dat het leren van letters (met behulp van de schuurpapieren letters) berust op de relatie tussen het oog en de stem: het kind ziet een letter en uit daarbij een klank. Het werken met de letters legt de relatie tussen een letter en de daarbij behorende klank vast; zo wordt ook het lesje gegeven. Het kind ziet de letter, voelt hem en zegt tegelijkertijd de klank. De grootte van de schuurpapieren letter is zo gekozen, dat hij makkelijk te zien en te voelen is. De letter is op een plankje bevestigd, aan de rechterkant van het plankje. Aan de linkerkant is ruimte om het plankje met de linkerhand stevig op de tafel te drukken, zodat het tijdens het voelen niet gaat schuiven. Voor linkshandigen moet een set letters gemaakt worden met letters aan de linkerkant van het plankje en ruimte aan de rechterkant om het plankje stevig vast te houden. Helaas is zo'n set niet in de handel.

Letters voelen

Het voelen van de letters komt tegemoet aan de behoefte van het jonge kind om alles wat het ziet ook te willen aanraken. Het materiaal is dan ook bedoeld voor kinderen van drie tot vier jaar oud, bij wie die behoefte zeer sterk aanwezig is. De leidster moet het kind duidelijk laten zien in welke richting de letter gevoeld moet worden. Ze moet erop letten dat het kind met een lichte beweging voelt; in één vloeiende beweging. Zo is het voelen van letters een samengaan van voelen, zien en horen/spreken van een klank. Een samengaan dat als het ware voor het verdere leven wordt vastgelegd. Tijdens het

leerproces ondersteunt dit samengaan vaak een onderdeel van het proces. Een kind dat de klank van een letter 'vergeten' is herinnert zich die vaak weer spontaan als het de letter voelt.

Woordjes leggen

Het leggen van de relatie tussen oog en stem is nog geen intellectuele activiteit; het is het vastleggen van een associatie. Daarom kan het al aan heel jonge kinderen worden aangeboden, opeen moment dat ze - door hun gevoeligheid voor orde - geïnteresseerd zijn in het nauwkeurig uitvoeren van de handeling. Maccheroni citeert Dr. Montessori: Je kunt de letters beter niet aanbieden als ze onjuist (slordig) gehanteerd worden.

Woorden maken

Oudere kinderen - van vier tot vijf jaar oud - zijn niet langer alleen in klanken geïnteresseerd: ze willen woorden maken met de letters die ze kennen. In niet fonetische talen, zoals het Engels (waar Maccheroni over schrijft) en Nederlandse moet begonnen worden met klankzuivere woorden. Maccheroni raadt aan een klankzuiver woord neer te leggen met de grote letterdoos, waarvan de letters de grootte hebben van 3/4 van de schuurpapieren letters. De letters worden neergelegd op een werkkleedje. Op de foto worden Engelse woorden neergelegd. Aanvankelijk fonetisch

Laten we voor het Nederlands 'vis' als voorbeeld nemen. Leg het woord neer en zeg: 'Hier staat vis.' Ontleed het woord in klanken: v .. i.. s. Maak jij nu eens 'vis'. Wat is dit ? 'v'. Leg maar neer. enz. Kinderen kunnen zelf klankzuivere woorden bedenken. Ze kunnen in het begin beter niet met regels en uitzonderingen geconfronteerd worden; dat is van later zorg.

Kinderen die op deze manier woorden op het werkkleedje kunnen leggen zijn niet altijd direct instaat om deze woorden terug te lezen. Dat is niet iets dat ons hoeft te verontrusten. Na een poosje lukt het wel.

Kinderen werken lang met de woorden. Als ze op driejarige leeftijd met de schuurpapieren letters begonnen zijn verloopt dit leerproces het best. Als het de woorden die het samenstelt kan teruglezen kan begonnen worden met de leeswerkjes. Maccheroni noemt de doosjes met voorwerpjes of plaatjes waarbij de leeskaartjes gelegd moeten worden. Ze adviseert om niet te veel woorden in een leesdoosje te stoppen: zeven tot acht woorden per leeswerkje lijken haar genoeg.

Begrijpen wat er staat

Het eigenlijke lezen, dat nu begint wordt door Maccheroni omschreven als begrijpen wat er staat. De doewoorden zijn hiervoor een aangewezen middel. Kaartjes waarop staat **loop, lach, spring en ren** worden gelezen en daarna uitgevoerd. Dit principe van lezen en daarna uitvoeren blijft in de volgende fasen van de leesontwikkeling gehandhaafd en vormt hiermee de basis voor het **begrijpend lezen**.

De boerderij
en een bureaustoel.

In de onderbouw wordt voor dit lezen gebruik gemaakt van de boerderij. Dit is een latere toevoeging aan het leesonderwijs, die daarom door Maccheroni niet genoemd wordt. De boerderij kan ook een andersoortige maquette zijn zoals een poppenhuis, een straat van miniatuurhuisjes, een dierentuin.

Er is een vast gedeelte: de boerderij, het huis enz. en een gedeelte dat verplaatst kan worden: de dieren van de boerderij; de meubels van het poppenhuis. Van de verplaatsbare delen moeten er steeds drie zijn: een roodbonte koe, een zwartbonte koe en een witte koe; een keukenstoel, een leunstoel

De oefeningen die met de boerderij gedaan worden omschreef Mario Montessori in zijn 'Gids voor het huishoudelijk werk, zintuiglijke oefeningen, rekenen en taal in de Montessorischool' (Een uitgave van de NMV uit het begin van de jaren zestig) In het Engels is dit boek bekend als het 'trainers album', dat aan AMI-opleiders verstrekt wordt als handleiding voor het geven van een cursus.

Het poppenhuis

Hij noemt het oefeningen, die leiden tot **total reading**, de volledige beheersing van het lezen. Zonder de woorden bij de grammaticale naam te noemen analyseren de oefeningen, die de leidster aanbiedt met de boerderij, de functie van het bijvoeglijk naamwoord, het voegwoord, het voorzetsel, het werkwoord, het bijwoord. Van deze woordsoorten wordt wel het taalsymbool aangeboden, dat later in benoemde vorm

zal terugkeren bij de taaldozen. De lesjes worden oefeningen over de **functie van de woorden** genoemd.

Ik vat hier de functie van het voegwoord, zoals Mario Montessori die beschrijft, kort samen. Eerst is er een inleiding waarbij bij voorbeeld drie bloemen van verschillende kleur en een lintje gebruikt worden. De leidster schrijft -naast het kind zittend- 'de rode bloem' op een strook papier. Het kind leest wat er staat en legt de strook onder de rode bloem. Op de volgende strook schrijft ze 'de gele bloem' en op de derde strook 'de witte bloem'. Het kind, dat 5,5 jaar oud is, leest ook deze stroken en legt ze op de goede plaats. De leidster voegt nu de drie bloemen samen tot een bosje, door er het lintje om te strikken. Dan neemt ze twee strookjes papier, waarop ze in het rood 'en' schrijft. Deze strookjes worden tussen de andere stroken

Het voegwoord

gelegd zodat er nu staat: 'de rode bloem' 'en' 'de gele bloem' 'en' 'de witte bloem'. Dan worden de taalsymbolen boven de woorden gelegd, waarbij het taalsymbool van het voegwoord (een roze verbindingsstreepje) wordt aangeleerd. De stroken worden nu verwisseld en de zin wordt opnieuw gelezen: de betekenis blijft hetzelfde. Daarna worden stroken en voegwoorden gegeven aan het kind, die van tevoren al geschreven zijn en betrekking hebben op de boerderij. Het kind leest de stroken, voert de opdracht uit en legt de taalsymbolen boven de stroken. Bij voorbeeld: 'Het paard en de koe en het varken'

In de 'Gids' van Mario Montessori worden verder oefeningen beschreven met de kleine letterdozen voor het lezen van niet fonetische woorden en oefeningen voor het analyseren van het lezen, waarbij -opnieuw zonder de grammaticale benoeming- het pijlen - en cirkelmateriaal gebruikt wordt, dat in latere instantie (maar nu bedrukt met vragen en grammaticale termen) als zinsontledingmateriaal zal functioneren.

Juist de latere invoeging van deze oefeningen in de leerlijn voor het lezen, geeft aan dat in de Montessoriwerkwijze het **total reading** van groot belang geacht wordt, waarbij het steeds gaat om het begrijpen van wat er staat. Dit begrijpen blijkt uit het kunnen uitvoeren van de opdracht.

De leesdozen

Als ik op dit moment de draad van het betoog van Anna Maccheroni weer oppak, dan wijst ze op het belang de 'leesdozen' voor het begrijpend lezen. In het Engels worden deze dozen 'grammar-boxes' genoemd en in het Nederlands Taaldozen.

Maccheroni zou ze echter het liefst leesdozen noemen in verband met hun betekenis voor het begrijpend lezen.

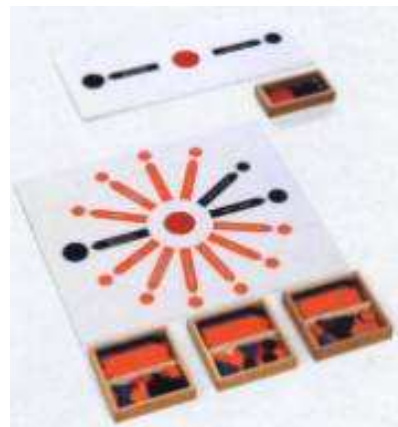

De 'leesdozen'

het uitvoeren van wat op de stroken staat nog steeds voorop. Dit verklaart waarom Maccheroni ze leesdozen noemt. Bij het analyseren van het gelezene met de cirkels en pijlen moeten - zegt Mario Montessori in de 'Gids' - gedrukte zinnen gebruikt worden, die gekozen worden uit het werk van de beste auteurs van het land. Hier gaat het dus om de reflectie op de manier waarop geformuleerd wordt, waarbij we ervan uit mogen gaan dat wat de beste auteurs van het land voortbrengen aanleiding tot reflectie kan geven.

De taaldozen worden vanaf het begin van de middenbouw aan kinderen aangeboden. Ze vormen als het ware een verdieping van wat bij de oefeningen voor de functie van de woorden al eerder is aangeboden, maar nu gekoppeld aan de grammaticale naamgeving: bij de taaldozen de benoeming van de woordsoorten en bij de analyse van het lezen wordt gaandeweg de leesanalyse vervangen door de zinsontleding, door aan de cirkels en pijlen de grammaticale termen als 'gezegde',

'onderwerp' en 'lijdend voorwerp' toe te voegen. Bij het werken met de taaldozen staat

Leespijlen

deze begrippen gegeven wordt. Zo worden ook de eerst naamloos bestudeerde functies van een woord nu van een naam voorzien, om ze 'grijpbaar' te maken voor latere verdere analyse in de bovenbouw.

Ik wil ook ingaan op de noodzaak van grammaticale benoeming. Montessori heeft op tal van plaatsen geschreven dat de werkelijkheid door het kind 'geclassificeerd' moet worden. Dat wil zeggen ingedeeld in categorieën, zodat de werkelijkheid 'begrijpbaar' wordt en hierdoor de intelligentie wordt opgevoed. Het geven van een naam aan een verschijnsel maakt dit begrijpbaar voor het kind. Zo worden bij voorbeeld de geometrische lichamen op heel jonge leeftijd al benoemd met hun wiskundige benamingen: 'piramide' 'bol' 'kegel' en 'balk'. In een later stadium van de

ontwikkeling wordt op deze benoeming teruggegrepen als -in de geometrielesjes- een verdere analyse van

Verder beschrijft Maccheroni in haar artikel de noodzaak tot het inrichten van een leeshoek, waarin leesmateriaal verzameld wordt voor elk ontwikkelingsstadium van het lezen. Zo vindt elk kind er iets om zijn leesvaardigheid verder te ontwikkelen. Het **aanvankelijk lezen** en het **begrijpend lezen**, dat in het voorgaande beschreven

is, wordt overwegend niet hardop gelezen. Maccheroni zegt dat belangstelling voor het **voordrachtslezen** zich ontwikkelt uit beide voorgaande vormen. Ze noemt eenvoudige -vaak door de leidster zelf gemaakte- boekjes, die de omgeving beschrijven, als aanleiding voor deze leesvorm. Bij voorbeeld:

Mijn school is de Montessorischool
In mijn klas zijn tafeltjes en stoeltjes voor ons allemaal
Er zijn ook mooie kasten waarin we allemaal een laatje hebben.

Ook boekjes met korte gedichtjes geven aanleiding tot hardop lezen.

De **leeszinnen** worden door Maccheroni genoemd als een bron voor precieze interpretatie van het (niet hardop) gelezene. Ook hier is dus sprake van **begrijpend lezen**. Maar in een later stadium -bij herhaling- lezen de kinderen de zinnen ook hardop, waarbij ze hun best doen op de juiste expressie van het gelezene. Hier wordt het lezen dus als het ware vanzelf **voordrachtslezen**. We mogen ons in Nederland gelukkig prijzen met een prachtig uitgevoerde serie goede leeszinnen, die bij Nienhuis Montessori worden uitgegeven.

De leeszinnen

Studerend lezen

Ik heb in het voorafgaande de ontwikkeling van de leesvaardigheid van kinderen beschreven aan de hand van een artikel van Anna Maccheroni, met een uitstapje naar de Gids van Mario Montessori. Het was ook heel goed mogelijk geweest om het leesproces te beschrijven aan de hand van teksten van Dr Montessori zelf. 'De Methode, de ontdekking van het Kind' en het tweede deel van 'Zelfopvoeding' vormen een goed uitgangspunt. Hier veroorloof ik me nog een kort uitstapje naar 'De Methode', naar hoofdstuk XVIII, de spraak van het kind. Montessori beschrijft hier hoe kinderen -toen ze na het succes van haar aanvankelijke studies naar het leesgedrag van kinderen haar studies voortzette- spontaan instaat bleken om zonder voorafgaand onderricht niet-fonetische taal te lezen, gedreven door hun belangstelling. Ze schrijft hierover: 'Het is een spontane inspanning aangedreven door kinderlijke belangstelling, te vergelijken met wat moderne wetenschappelijke onderzoekers bezielt, die onbekende inscripties op pre-historische monumenten ontcijferen. De hartstochtelijke interesse van de kinderen moet men zien als de belangstelling voor een ontdekking van dingen, die zij onbewust reeds veroverd hadden in de eerste levensjaren.' Andere koek dus dan drie minuten testen en AVI scores: schrijftaal is een voertuig voor algemene ontwikkeling.

Montessori geeft hiermee aan dat het kind belangstelling heeft voor **studerend lezen**, mits het daartoe instaat gesteld wordt. Tijdens een praktijkbezoek aan een middenbouwgroep zag ik eens hoe een kind, dat beschouwd werd als een slechte

lezer, zichzelf in een uur leerde lezen uit een veel te moeilijk boek (zou je zeggen) dat ging over beren en aan de groep was aangeboden na een algemene les over beren. Die les had een werkelijk enthousiasme bij het jongetje ontketend: hij wou beslist weten wat er in het boek stond en maakte zo in korte tijd een enorme ontwikkelingsprong. In mijn eigen groep in Amsterdam schreef Jeroen in het laatste jaar van de bovenbouw nog praktisch fonetisch. Met vakantie was hij naar Drenthe geweest. Hij kwam terug met enthousiaste verhalen. Ik stelde hem voor dat hij een VVV-folder over Drenthe zou maken; hij kon namelijk prachtig tekenen. De tekeningen werden gemaakt en de tekst erbij in het klad geschreven. Terloops merkte ik op dat een VVV-folder niet vol met spelfouten kan staan. Jeroen corrigeerde zijn folder. Voor het eerst in zijn leven kon hij bijna alle spelfouten identificeren en verbeteren.

Er schuilen dus kennelijk mysterieuze krachten in het kind. En Montessori durfde het aan om deze krachten in het kind aan te spreken. 'Dit werk, dat ons de ene verbazing na de andere bracht, is ook methodisch ondernomen door Mario M. Montessori. In plaats van de dozen vol met alle mogelijke woorden, gebruiken wij nu series namen, die elk betrekking hebben op één bepaalde groep dingen, o.a. de vijf klassen gewervelde dieren, meerdere dieren in groepen, bladeren, bloemen, wortels, enz. enz.' er kwam en soort van wetenschappelijk onderricht uit voort zegt Montessori, waarmee ze het 'kosmisch onderwijs' beschrijft. De groepen bladeren, bloemen, wortels etc verwijzen naar de botanische mapjes, zoals we die kennen in de collectie van Nienhuis Montessori.

Het ontwikkelen van de botanische mapjes geeft al aan, dat het kind niet zonder meer aan zijn belangstelling en de mysterieuze krachten werd overgelaten. Met enige trots kan hier vermeld worden dat met name het Nederlandse Montessorionderwijs sterk heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van leermiddelen, die het **studerend lezen** bevorderen. De vragenkaarten bij de geschiedenismethode 'Nederlandse Geschiedenis in Perioden' van Dr. Annie Romein- Verschoor en J. Prins-Werker, lenen zich uitstekend om er kinderen zelfstandig een eigen gekozen periode in de geschiedenis van Nederland of een andere cultuur mee te laten bestuderen aan de hand van boeken die het in het documentatiecentrum van de school vindt.

Nico van Ewijk hanteerde bij de ontwikkeling van de dierenbak eenzelfde vragensysteem, gebaseerd op ervaringen die kinderen met de vragen opdeden. Nadat aan de hand van de vragen de eend in zijn territorium bestudeerd is, als voorbeeld van hoe je

Plantkundige mapjes

zoiets aanpakt, kan een kind -of een groep kinderen- aan de hand van de opgedane ervaringen een zelfgekozen dier bestuderen. In Montessori-Bulletin 24 van april 1993 heb ik met mijn bovenbouwgroep van de Montessorischool Binnenstad in Maastricht beschreven hoe we gezamenlijk een dergelijke studie ondernomen hebben met de Moerasschildpad als onderwerp. Ook het gebruik dat we maakten van de computer (toen nog een eenvoudige Commodore 128) als tekstverwerker is in dit Bulletin beschreven. Op deze homepage is dit artikel ook te vinden. Ga naar Biologie in het linker menu.

Concluderend zou ik willen opmerken, dat de manier waarop het leesonderwijs in de Montessorischool gestalte krijgt, alle gangbare vormen van lezen omvat inclusief het **begrijpend lezen** en het **studerend lezen**. Vooropgesteld natuurlijk, dat elke school alle beschreven vormen van lezen ook werkelijk op royale wijze hanteert. Wat mij als oud-opleider wel eens stoort is de manier waarop sommige Montessorischolen delen van wat ze geacht worden te doen over boord zetten of door iets anders, minder adequaats vervangen. Hiermee komt onmiddellijk de kwaliteit van de werkwijze in het geding, want alle genoemde werkvormen zijn zeer afhankelijk van elkaar. Wrik een paar stenen los, en het hele gebouw gaat wankelen.

© Fred Kelpin.

Geraadpleegde literatuur:

AMI Communications 1986 - 4
Anna Maccheroni
Learning to Write in the Montessori Method

AMI Communications 1990 - 4
A.M. Maccheroni
Learning to Read

Dr. Maria Montessori
'De Methode, de ontdekking van het Kind'
Hoofdstuk XVIII De Spraak van het Kind
Bussum 1973 - 9

Mario M. Montessori
'Gids voor huishoudelijk werk, zintuiglijke oefeningen, rekenen en taal in de Montessorischool'
Nederlandse Montessori Vereniging 1964

Dr. Annie Romein-Verschoor
'Nederlandse Geschiedenis in Perioden'
Purmerend z.j.

N. van Ewijk

'Ontwikkelingsmateriaal, vormgeving, constructie en evaluatie van leermiddelen ten behoeve van het montessori-onderwijs'
z.p 1986

'Montessori Bulletin' 24 april 1993

Dierenbak

Algemeen Pedagogisch Studiecentrum / Projectgroep Montessori
Amsterdam/Utrecht 1993

Lynne Lawrence

'Montessori Read & Write'

A parent's guide to literacy for children

New York, 1998

Bronnen der illustraties:

Anna Maccheroni

AMI Communications 1990 - 4

Meisje dat letters voelt

Website AMI

Leidster en kind met letterdoos

Lynne Lawrence

Boerderij

Catalogus Nienhuis

Poppenhuis

Gonzagarredi/ foto Fred Kelpin

Mario Montessori

Website AMI

Aanbieding voegwoord

Lynne Lawrence

Leesdozen

Catalogus Nienhuis Montessori

Leespijlen

Catalogus Nienhuis Montessori

Leeszinnen

Catalogus Nienhuis Montessori

Plantkundige mapjes

Catalogus Nienhuis Montessori